

اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی

سال ششم، شماره اول، پیاپی ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۹ (ص ۸۵-۱۰۶)

رابطه جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی با مکانیسم‌های دفاعی

Relationship of Religious Orientation and Attachment Styles with Defense Mechanisms

محمد حسین کفیل / کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی، مؤسسه اخلاق و تربیت، قم، ایران.
حسن تقیان / استادیار گروه روان‌شناسی جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.
محمد مهدی صفوراوی / دانشیار روان‌شناسی تربیتی، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، قم، ایران.

Mohammad Hossein Kafil / Master of Counseling and Guidance, Institute of Ethics and Education, Qom, Iran.

Hosseinkafil@gmail.com

Hassan Taghian / Assistant Professor, Department of Psychology, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

Dr. Mohammad Mahdi Safouraie / Associate Professor of Educational Psychology, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

ABSTRACT

The present study aims at investigating the relationship of religious orientation and attachment styles with defense mechanisms among seminary students in level two in Qom seminary. 174 subjects were selected through sampling. To do the research, three questionnaires were used: Allport and Ross religious orientation scale (21 items), Hazan and Shaver's attachment style questionnaire (15 items), and defense mechanism scale by Andrews et al (40 items). The data were analyzed using mean, standard deviation, Pearson's correlation coefficient, and multiple regression as well as SPSS software. The obtained results showed a meaningful positive relation between religious orientation and defense mechanisms. Besides, they showed a meaningful positive relation between attachment styles and defense mechanisms. Investigation of independent variables of the study

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین میزان رابطه جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی با مکانیسم‌های دفاعی در بین طلاب سطح دو حوزه علمیه قم انجام شد. روش پژوهش توصیفی همبستگی بود. تعداد ۱۷۴ نفر از آنها به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. برای انجام این پژوهش از سه پرسشنامه «جهت‌گیری مذهبی آلپورت و راس»، «سبک‌های دلبستگی هازان و شایور» و «مکانیسم‌های دفاعی اندروز و همکاران» استفاده شد. داده‌ها توسط میانگین، انحراف معیار، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه و با کمک نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج به دست آمده از پژوهش نشان داد بین جهت‌گیری مذهبی و مکانیسم‌های دفاعی رابطه مثبت معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی نیز رابطه مثبت معنی‌دار وجود دارد. بررسی متغیرهای

(religious orientation and attachment styles) also showed a meaningful positive relation between them. The data analysis showed a meaningful positive relation between external religious orientation and non-grown defense mechanisms. It showed that there is also a meaningful positive relation between avoidance attachment style and non-grown defense mechanisms. It also showed a meaningful relation between ambivalent attachment style and non-grown mechanisms on the one-hand and neurotic defense mechanism on the other hand. Besides, it showed that there is a meaningful positive relation between safe attachment style and external religious orientation as there is a meaningful relation between ambivalent attachment style and external religious orientation.

KEYWORDS: religious orientation, attachment styles, defense mechanisms, seminary students, Qom seminary.

مستقل پژوهش با یکدیگر (یعنی جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی) نیز بیانگر رابطه مثبت معنی‌دار بین آن دو بود. در تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته همبستگی مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین سبک دلبستگی اجتنابی و مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بین سبک دلبستگی دوسوگرا هم با مکانیسم‌های رشدنیافته و هم با مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده رابطه معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین سبک دلبستگی ایمن با جهت‌گیری مذهبی بیرونی و نیز بین سبک دلبستگی دوسوگرا با جهت‌گیری مذهبی بیرونی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: جهت‌گیری مذهبی، سبک‌های دلبستگی، مکانیسم‌های دفاعی، طلاب، حوزه علمیه قم

مقدمه

فروید (۱۹۲۳) مکانیسم‌های دفاعی^۱ را راهبردهای ناهشیار «ایگو»^۲ برای کنترل ابراز تکانه‌های غیرقابل قبول «اید»^۳ می‌داند که فرد را از له شدن زیر فشار اضطراب ناشی از شناخت هشیارانه آن تکانه‌ها و به تبع آن از هم‌گسیختگی شخصیت محافظت می‌کند. این راهبردها به سه دسته رشدیافته، رشدنیافته و روان‌رنجور تقسیم می‌شود. مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته بیشتر از دو قسم دیگر، زمینه واقع‌بینی و واقعیت‌سنجی را برای فرد فراهم کرده، سلامت و بهداشت روانی بیشتری را نیز سبب می‌گردد. دین و مذهب به عنوان فلسفه و مکتبی کامل که برنامه همه‌جانبه‌ای را برای زندگی انسان

1. defense mechanisms

2. ego

3. id

ارائه می‌دهد از موضوع روان و نیازهای روانی انسان غافل نبوده و نیل به آرامش و تعادل روانی را در گرو ایمان، پایبندی به ارزش‌ها و آموزه‌های دینی که مبتنی بر ویژگی‌ها و نیازهای فطری انسان است، می‌داند. خدای متعال درباره اهل هدایت می‌فرماید: «آنان کسانی هستند که ایمان آوردند و دل‌هایشان به یاد خدا مطمئن است» (رعد، ۲۸).^۱

از مصادیق دین‌داری افراد، جهت‌گیری مذهبی^۲ آنان است. جهت‌گیری مذهبی، عبارت است از اعتقاد به قوای لاهوتی و ماوراءالطبیعه و رعایت یک سلسله قواعد اخلاقی در زمینه ارتباط با خود، سایر بندگان و خدا و انجام مناسک عبادی در جهت نزدیک شدن به خالق و جلب رضایت او به منظور تعالی روح (لهسایی زاده و همکاران، ۱۳۸۵). درباره مفهوم جهت‌گیری مذهبی از میان رویکردها و نظریه‌های مختلف، دیدگاه «گوردون آلپورت»^۳ بیشترین تأثیر و کارایی را داشته است. آلپورت (۱۹۵۰) مذهب را به عنوان فلسفه وحدت‌بخش زندگی توصیف می‌کند و آن را یکی از عوامل بالقوه مهم برای سلامت روان دانسته، معتقد است نظام ارزشی مذهبی بهترین زمینه را برای یک شخصیت سالم آماده می‌کند (به نقل از خوانین‌زاده و همکاران، ۱۳۸۴). در عین حال وی اذعان می‌کند که تمام افرادی که ادعای مذهبی بودن دارند، الزاماً دارای شخصیت سالم نمی‌باشند. از نظر آلپورت جهت‌گیری مذهبی به دو شکل درونی و بیرونی است. جهت‌گیری مذهبی درونی، مذهبی فراگیر، دارای اصول سازمان‌یافته و درونی شده است که خود، غایت و هدف است و نه وسیله‌ای برای رسیدن به هدف. شخصی که جهت‌گیری مذهبی درونی دارد با مذهبش زندگی می‌کند و مذهبش با شخصیتش یکی می‌شود. در مقابل، شخصی که جهت‌گیری مذهبی بیرونی دارد، مذهب با شخصیت و زندگی‌اش تلفیق نشده است و برای او صرفاً وسیله‌ای است که برای ارضای نیازهای فردی از قبیل مقام و امنیت مورد استفاده قرار می‌گیرد (کالدشتاد، ۱۹۹۵ و کلانینگر، ۱۹۹۶).

دلبستگی^۴ نیز به عنوان یک رابطه هیجانی خاص تعریف می‌شود که طی آن لذت، مراقبت و آرامش تبادل می‌گردد. گرچه برای اولین بار زیگموند فروید^۵ (۱۸۵۶) به اهمیت

۱. «الذین ءامنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله ألا بذكر الله تطمئن القلوب»، رعد، ۲۸.

2. religious orientation

3. Allport

4. attachment

5. Sigmund Freud

رابطه کودک با مراقبین اولیه خود پی برد؛ اما تأثیرگذارترین نظریه را در این مورد جان بالبی^۱ (۱۹۷۳) روان‌پزشک انگلیسی ارائه داده است. او با کمک گرفتن از سایر نظریه‌های موجود در روان‌شناسی، تعریفی گسترده از دلبستگی ارائه داده است. بالبی بر اساس نظریه کردارشناسی و مشاهدات گونه‌های دیگر انواع، تأکید می‌کند که فرزند آدمی نیز مثل سایر انواع، نیاز به بودن در کنار کسی را دارد که از او مراقبت کند و با وی رابطه برقرار کند و اگر این رابطه و مراقبت نبود نسل آدمی پابرجا نمی‌ماند (کرین، ترجمه فرید فدایی، ۱۳۸۵).

هازان^۲ و شیور^۳ (۱۹۸۷) بر اساس نظریه دلبستگی بالبی، دلبستگی بزرگسالی را در سه طبقه ارائه کرده‌اند:

سبک ایمن^۴: این افراد در برقراری روابط صمیمی راحت هستند و تمایل دارند برای دریافت حمایت به دیگران اتکا کنند و اطمینان دارند که دیگران آن‌ها را دوست دارند.

سبک دوسوگرا^۵: این افراد برای برقراری روابط نزدیک تمایل شدیدی دارند؛ اما در عین حال نگرانی بسیاری از طرد شدن دارند.

سبک اجتنابی^۶: برای این دسته از افراد مسئله مهم و ارزشمند، خوداتکایی است. زمانی که این احتمال وجود داشته باشد که از طرف دیگران طرد شوند با انکار نیاز دلبستگی، در حفظ تصویر مثبت از خود سعی می‌کنند.

آنچه در تحقیقات اینثورث^۷ (۱۹۸۲) به عنوان تأثیر پایه ایمنی نامیده می‌شود، کودک را قادر می‌سازد تا شخص مورد دلبستگی را ترک کند و در محیط خود به جستجو بپردازد (کاپلان و سادوک، ۱۳۸۷).

از آنجا که کنش مهم فعالیت‌های مذهبی این است که فرد را در برابر عوامل تنیدگی‌زا توانمند می‌کند (فقیهی، ۱۳۸۴) و همچنین شماری از پژوهش‌ها بیانگر وجود ارتباط بین جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی می‌باشد (میلوسکی، ۲۰۰۲م)؛ می‌توان این پرسش را مطرح ساخت که آیا جهت‌گیری مذهبی افراد تأثیری بر استفاده آنها از مکانیسم‌های دفاعی

1. John Bowlby

2. Hazan

3. Shaver

4. secure attachment

5. resistant attachment

6. avoident attachment

7. Mary Ainsworth

رشدیافته، رشدنا یافته و روان‌آزرده آنها دارد یا نه؟

همچنین از آنجایی که افراد با سبک دلبستگی ایمن با راحتی بیشتری به سوی تعاملات اجتماعی می‌روند و معمولاً شبکه حمایتی قوی‌تری را برای خود فراهم می‌آورند، زمینه سلامت روان بیشتر و خاطر آسوده‌تری را دارند و تعدادی از پژوهش‌هایی که صورت گرفته حاکی از آن است که سبک‌های دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا اضطراب، استرس، تنیدگی و فشار روانی مضاعفی را به فرد تحمیل می‌کند (فینی و کرک پاتریک، ۱۹۹۶)؛ این سؤال مطرح می‌شود که آیا سبک‌های دلبستگی افراد رابطه‌ای با نوع مکانیسم‌های دفاعی مورد استفاده آنها دارد یا نه؟

در پژوهش حاضر کوشش می‌شود به این سؤال پاسخ داده شود که آیا بین جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی با مکانیسم‌های دفاعی رابطه وجود دارد؟

روش پژوهش

این تحقیق از لحاظ هدف در زمره تحقیقات کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری اطلاعات از نوع توصیفی (همبستگی) است. در این نوع تحقیق رابطه میان متغیرها بر اساس هدف تحقیق تحلیل می‌گردد.

برای بررسی رابطه بین متغیرها از ضریب همبستگی و رگرسیون خطی استفاده شده است. تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزار spss انجام گرفته است.

جامعه آماری این پژوهش، طلاب سطح ۲ حوزه علمیه قم در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ می‌باشند. طلاب سطح ۲ به افرادی اطلاق می‌شود که مشغول به تحصیل در پایه هشتم یا پایه نهم تحصیلی حوزه علمیه باشند.

در مطالعات همبستگی برای تعداد نمونه می‌توان به این صورت عمل کرد که ۱۵ برابر تعداد متغیرهای تحقیق را به عنوان تعداد نمونه در نظر گرفت (هومن، ۱۳۹۳، ص ۲۲). با توجه به اینکه جهت‌گیری مذهبی دارای دو زیر مقیاس درونی و بیرونی است، سبک‌های دلبستگی دارای سه زیر مقیاس ایمن، اجتنابی و دوسوگرا است و مکانیسم‌های دفاعی دارای سه زیر مقیاس رشدیافته، رشدنا یافته و روان‌آزرده است، مجموع متغیرهای پژوهش ما هشت متغیر می‌شود که با ضرب کردن در عدد ۱۵ مشخص می‌گردد به تعداد حداقل ۱۲۰ نمونه نیاز داریم؛ با این حال در این پژوهش، ۱۷۴ آزمودنی با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس

انتخاب گردیدند. بدین صورت که با حضور در برخی کلاس‌های درس، پرسشنامه توزیع گردیده و از ایشان خواسته شد موارد خواسته شده در پرسشنامه را مطابق با خلق و روحيات خود علامت بزنند.

ابزار پژوهش

پرسشنامه جهت‌گیری مذهبی آلپورت و راس

جهت تعیین جهت‌گیری مذهبی از مقیاس جهت‌گیری مذهبی آلپورت استفاده می‌شود. آلپورت و راس در سال ۱۹۶۷ این مقیاس ۲۱ سؤالی را برای سنجش جهت‌گیری‌های مذهبی درونی و برونی تهیه کردند. این آزمون در سال ۱۳۷۷ در ایران ترجمه و توسط جان بزرگی (۱۳۷۷) هنجاریابی شده است. همسانی درونی آن با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۱؛ و پایایی باز آزمایی آن ۰/۷۴ است. در پژوهش حاضر نیز آلفای کرونباخ جهت‌گیری مذهبی بیرونی ۰/۷۱۲ و برای جهت‌گیری مذهبی درونی ۰/۵۲۹ به دست آمد.

پرسشنامه سبک‌های دلبستگی هازن و شیور

جهت تعیین سبک دلبستگی ایمن یا نایمن (اجتنابی و دوسوگرا) مقیاس دلبستگی بزرگسالان با استفاده از مواد آزمون دلبستگی هازن و شیور (۱۹۸۷) (۱۵ سؤالی) ساخته شده و در ایران توسط بشارت (۲۰۰۵) در مورد دانشجویان دانشگاه تهران هنجاریابی شده است. ضریب آلفای کرونباخ (پایایی) پرسش‌های خرده مقیاس‌های ایمن، اجتنابی و دوسوگرا در مورد یک نمونه دانشجویی (۱۴۸۰ نفر شامل ۸۶۰ دختر و ۶۲۰ پسر) برای کل آزمودنی‌ها به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۸۴، ۰/۸۵ (برای دانشجویان دختر ۰/۸۶، ۰/۸۳، ۰/۸۴ و برای دانشجویان پسر ۰/۸۴، ۰/۸۵ و ۰/۸۶) محاسبه شد که نشانه همسانی درونی خوب مقیاس دلبستگی بزرگسال است. ضرایب توافق کندال (روایی) برای سبک‌های دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به ترتیب ۰/۸۰، ۰/۶۱ و ۰/۷۵ محاسبه شد.

در پژوهش حاضر نیز آلفای کرونباخ سبک دلبستگی ایمن ۰/۳۱ و برای سبک دلبستگی اجتنابی ۰/۵۱ و برای سبک دلبستگی دوسوگرا ۰/۵۸۳ به دست آمد.

پرسشنامه مکانیسم‌های دفاعی اندروز و همکاران

جهت تعیین مکانیسم‌های دفاعی از مقیاس DSQ-۴۰ (اندروز و همکاران، ۱۹۹۳م) (۴۰

سؤالی) که در ایران توسط حیدری نسب (۱۳۸۵) بررسی و هنجاریابی شده است استفاده می‌گردد. اعتبار این پرسشنامه از طریق روش باز آزمایی و آلفای کرونباخ محاسبه شده است. بالاترین آلفای کلی در مردان دانشجو (۰,۸۱) و پایین‌ترین آلفای کل در دختران دانش‌آموز (۰,۶۹) مشاهده شد. همچنین بشارت و همکاران (۱۳۸۰) ضریب آلفای کرونباخ را برای هر یک از سبک‌های رشدیافته، رشدنیافته و روان‌آزرده به ترتیب برابر ۰,۷۵، ۰,۷۳ و ۰,۷۴ و ضریب اعتبار باز آزمایی را ۰,۸۲ گزارش کرده‌اند.

در پژوهش حاضر نیز آلفای کرونباخ مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته ۰,۶۱۴، برای مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته ۰,۷۳۶ و برای مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده ۰,۵۰۶ به دست آمد.

یافته‌های پژوهش

در این قسمت شاخص‌های توصیفی (شامل میانگین، انحراف معیار، کمینه و بیشینه) مرتبط با متغیرهای تحقیق ارائه می‌گردد.

متغیر جهت‌گیری مذهبی

جدول ۱- آمار توصیفی مرتبط با متغیر جهت‌گیری مذهبی (تعداد نمونه=۱۷۴)

جهت‌گیری مذهبی بیرونی	جهت‌گیری مذهبی درونی	
۱,۹۸۸۹	۳,۱۸۷۴	میانگین
۰,۴۲۵۷۸۰	۰,۳۸۶۶۸۰	انحراف معیار
۱,۱۷	۱,۷۸	کمینه
۳,۳۳	۳,۸۹	بیشینه

این متغیر دارای ۲ زیرمقیاس درونی و بیرونی است. کمینه نمره کسب شده برای زیر مقیاس درونی ۱,۷۸ و برای زیر مقیاس بیرونی ۱,۱۷ است. بیشینه نمره مربوط به زیرمقیاس درونی ۳,۸۹ و بیشینه نمره مربوط به زیرمقیاس بیرونی ۳,۳۳ است. میانگین زیرمقیاس درونی ۳,۱۸۷۴ با انحراف معیار ۰,۳۸۶۶۸ و میانگین زیرمقیاس بیرونی ۱,۹۸۸۹ با انحراف معیار ۰,۴۲۵۷۸ است.

متغیر سبک‌های دلبستگی

جدول ۲- آمار توصیفی مرتبط با متغیر سبک‌های دلبستگی (تعداد نمونه = ۱۷۴)

سبک دلبستگی	سبک دلبستگی	سبک دلبستگی	
دوسوگرا	اجتنابی	ایمن	
۲,۴۴۴۵	۲,۳۹۰۸	۳,۰۷۹۳	میانگین
۰,۶۶۲۶۴	۰,۵۵۴۶۲	۰,۵۱۴۶۵	انحراف معیار
۱,۰۰	۱,۰۰	۱,۸۰	کمینه
۴,۸۰	۳,۶۰	۴,۲۰	بیشینه

این متغیر دارای ۳ زیرمقیاس ایمن، اجتنابی و دوسوگرا است. کمینه نمره کسب شده برای زیر مقیاس ایمن ۱,۸۰، برای زیرمقیاس اجتنابی ۱,۰۰ و برای زیر مقیاس دوسوگرا نیز ۱,۰۰ است. بیشینه نمره مربوط به زیرمقیاس ایمن ۴,۲۰، برای زیرمقیاس اجتنابی ۳,۶۰ و برای زیر مقیاس دوسوگرا ۴,۸۰ است. میانگین زیرمقیاس ایمن ۳,۰۷۹۳ با انحراف معیار ۰,۵۱۴۶۵، برای زیر مقیاس اجتنابی ۲,۳۹۰۸ با انحراف معیار ۰,۵۵۴۶۲ و برای زیرمقیاس دوسوگرا ۲,۴۴۴۵ با انحراف معیار ۰,۶۶۲۶۴ است.

متغیر مکانیسم‌های دفاعی

این متغیر دارای ۳ زیرمقیاس رشدیافته، رشدنیافته و روان‌آزرده است. کمینه نمره کسب شده برای زیر مقیاس رشدیافته ۵,۲۵، برای زیرمقیاس رشدنیافته ۴,۰۰ و برای زیر مقیاس روان‌آزرده ۷,۲۵ است. بیشینه نمره مربوط به زیرمقیاس رشدیافته ۱۶,۲۵، برای زیرمقیاس رشدنیافته ۱۳,۸۳ و برای زیر مقیاس روان‌آزرده ۱۶,۵۰ است. میانگین زیرمقیاس رشدیافته ۱۱,۴۴۱۲ با انحراف معیار ۲,۲۳۸۴۶، برای زیر مقیاس رشدنیافته ۸,۹۰۵۴ با انحراف معیار ۱,۹۰۶۴۸ و برای زیرمقیاس روان‌آزرده ۱۱,۸۱۷۸ با انحراف معیار ۲,۱۴۹۴۷ است.

جدول ۳ - آمار توصیفی مرتبط با متغیر مکانیسم‌های دفاعی (تعداد نمونه=۱۷۴)

بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	
۱۸,۰۰	۴,۰۰	۲,۵۱۷۲۵	۱۳,۷۳۶۸	دلیل تراشی
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۳۸۱۹۹	۵,۸۷۳۱	فرافکنی
۱۷,۰۰	۲,۰۰	۴,۰۳۲۸۷	۸,۵۷۳۳	انکار
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۷۳۷۹۴	۱۰,۷۴۵۴	همه کار توانی
۱۷,۰۰	۲,۰۰	۲,۹۳۷۰۲	۹,۰۷۳۶	نا ارزنده سازی
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۸۱۸۳۳	۸,۷۰۰۴	گذار به عمل
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۴,۲۱۹۹۵	۹,۶۹۲۱	بدنی سازی
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۴,۶۶۸۴۴	۸,۶۶۹۴	خیال پردازی اوتیستیک
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۴,۰۴۱۳۲	۸,۲۷۱۷	لایه سازی
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۷۸۵۱۴	۷,۷۹۰۸	پرخاشگری منفعلانه
۱۷,۰۰	۲,۰۰	۳,۷۸۷۴۹	۸,۰۵۴۱	جابه جایی
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۸۰۴۸۴	۷,۶۸۴۶	مجزا سازی
۱۳,۸۳	۴,۰۰	۱,۹۰۶۴۸	۸,۹۰۵۴	رشد نیافته
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۹۵۳۴۰	۱۱,۴۴۰۰	فرونشانی
۱۶,۰۰	۲,۰۰	۳,۴۲۰۳۶	۷,۷۲۰۱	والایش
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۶۳۱۵۷	۱۲,۰۸۱۴	شوخ طبیعی
۱۸,۰۰	۵,۰۰	۲,۵۳۷۴۲	۱۴,۵۲۳۳	پیشاپیش نگری
۱۶,۲۵	۵,۲۵	۲,۲۳۸۴۶	۱۱,۴۴۱۲	رشد نیافته
۱۸,۰۰	۴,۰۰	۲,۹۸۵۲۷	۱۳,۷۳۰۸	دیگر دوستی کاذب
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۷۱۱۹۴	۱۰,۱۷۶۷	تشکل
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۹۶۴۷۴	۱۱,۵۵۸۴	عقلانی سازی
۱۸,۰۰	۲,۰۰	۳,۵۲۱۶۴	۱۱,۸۰۵۲	ابطال
۱۶,۵۰	۷,۲۵	۲,۱۴۹۴۷	۱۱,۸۱۷۸	روان آزوده

تحلیل داده‌ها

ضرایب همبستگی

در این قسمت همبستگی متغیرهای مختلف تحقیق به وسیله ضریب همبستگی پیرسون ارائه می‌گردد.

رابطه جهت‌گیری مذهبی و مکانیسم‌های دفاعی

جدول ۴- ضریب همبستگی بین دو متغیر مکانیسم‌های دفاعی و جهت‌گیری مذهبی (N=۱۷۴)

بیرونی	درونی	
۰,۲۶۶**	-۰,۰۹۴	رشدنیافته
۰,۰۶۶	۰,۳۲۶**	رشدیافته
۰,۱۹۲*	۰,۰۶۸	روان‌آزرده

طبق یافته‌های پژوهش بین مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته و جهت‌گیری مذهبی بیرونی همبستگی وجود دارد. بدین معنا که هر قدر استفاده از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته بیشتر باشد، جهت‌گیری مذهبی بیرونی نیز بیشتر است و بالعکس. همچنین بین مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته و جهت‌گیری مذهبی درونی نیز همبستگی مثبت وجود دارد؛ یعنی استفاده بیشتر از مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته رابطه معناداری با جهت‌گیری مذهبی درونی دارد. به علاوه مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده نیز با جهت‌گیری مذهبی بیرونی رابطه معنادار دارد.

رابطه سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی

جدول ۵- ضریب همبستگی بین دو متغیر سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی (N=۱۷۴)

روان‌آزرده	رشدیافته	رشدنیافته	
۰,۰۳۴	۰,۱۴۰	-۰,۰۳۴	ایمن
۰,۱۳۶	۰,۰۹۲	۰,۲۹۵**	اجتنابی
۰,۲۷۹**	-۰,۰۵۹	۰,۴۲۴**	دوسوگرا

مقایسه بین سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی نشان می‌دهد بین سبک دلبستگی اجتنابی و مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته رابطه وجود دارد. همچنین بین سبک

دلبستگی دوسوگرا هم با مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته و هم با مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده رابطه معنی‌دار وجود دارد. بین سبک دلبستگی ایمن با هیچ‌کدام از مکانیسم‌های دفاعی رابطه‌ای مشاهده نشد.

رابطه جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی

جدول ۶- ضریب همبستگی بین دو متغیر سبک‌های دلبستگی و جهت‌گیری مذهبی (N=۱۷۴)

بیرونی	درونی	
۰,۱۵۸*	۰,۰۹۴	ایمن
۰,۰۶۴	۰,۰۱۷	اجتنابی
۰,۲۴۴**	-۰,۱۱۰	دوسوگرا

همچنین مقایسه دو متغیر مستقل پژوهش با یکدیگر (جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی) نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین سبک دلبستگی ایمن با جهت‌گیری مذهبی بیرونی و نیز بین سبک دلبستگی دوسوگرا با جهت‌گیری مذهبی بیرونی می‌باشد.

رگرسیون چندگانه

در این قسمت همبستگی متغیرهای مختلف تحقیق به وسیله رگرسیون چندگانه ارائه می‌گردد. در اینجا زیرمقیاس‌های متغیر وابسته تحقیق (مکانیسم‌های دفاعی) به صورت جداگانه با دو متغیر مستقل تحقیق (جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی) مقایسه می‌گردد.

رگرسیون مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته بر اساس جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی

جدول ۷- رگرسیون مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته بر اساس جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری
رگرسیون	۱۵۵,۳۸۲	۵	۳۱,۰۷۶	۱۱,۰۲۸	۰,۰۰۰
باقیمانده	۴۷۳,۴۱۵	۱۶۸	۲,۸۱۸		
کل	۶۲۸,۷۹۸	۱۷۳			

جدول ۸- ضرایب رگرسیون مکانیسم های دفاعی رشد نیافته بر اساس جهت گیری مذهبی و

سبک های دلبستگی

سطح معنی داری	t	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		Beta	خطای معیار	
۰,۰۵۵	۱,۹۳۱		۱,۶۹۰	مقدار ثابت
۰,۳۶۱	۰,۹۱۵	۰,۰۷۴	۰,۲۹۹	ایمن
۰,۰۰۵	۲,۸۶۰	۰,۲۳۵	۰,۲۸۲	اجتنابی
۰,۰۰۰	۴,۴۰۵	۰,۳۱۸	۰,۲۰۸	دوسوگرا
۰,۴۹۱	-۰,۶۹۰	-۰,۰۴۸	۰,۳۴۰	درونی
۰,۰۳۱	۲,۱۷۰	۰,۱۵۵	۰,۳۱۹	بیرونی

رگرسیون چندگانه بین مکانیسم های دفاعی رشد نیافته با جهت گیری مذهبی و سبک های دلبستگی نشان دهنده وجود رابطه معنی دار بین آن ها می باشد.

دقت در ضرایب رگرسیون نشان دهنده وجود رابطه معنی دار بین مکانیسم های دفاعی رشد نیافته با سبک دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا و نیز با جهت گیری مذهبی بیرونی است. از این بین همبستگی مکانیسم های دفاعی رشد نیافته با سبک دلبستگی دوسوگرا با ضریب ۰,۹۱۶ در رتبه اول، با سبک دلبستگی اجتنابی با ضریب ۰,۸۰۸ در جایگاه بعد و با جهت گیری مذهبی بیرونی با ضریب ۰,۶۹۲ در جایگاه آخر است. مثبت بودن رابطه نشان دهنده افزایش مکانیسم های دفاعی رشد نیافته با افزایش سبک های دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا و همچنین با افزایش جهت گیری مذهبی بیرونی است.

رگرسیون مکانیسم های دفاعی رشد نیافته بر اساس جهت گیری مذهبی و سبک های دلبستگی

جدول ۹- رگرسیون مکانیسم های دفاعی رشد نیافته بر اساس جهت گیری مذهبی و سبک های دلبستگی

سطح معنی داری	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	جمع مربعات	مدل
۰,۰۰۰	۶,۳۰۵	۲۷,۳۹۴	۵	۱۳۶,۹۶۹	رگرسیون
		۴,۳۴۵	۱۶۸	۷۲۹,۸۸۷	باقیمانده
			۱۷۳	۸۶۶,۸۵۵	کل

جدول ۱۰- ضرایب رگرسیون مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته بر اساس جهت‌گیری مذهبی و

سبک‌های دلبستگی

سطح معنی‌داری	t	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		Beta	خطای معیار	
۰,۶۲۴	۰,۴۹۱		۲,۰۹۸	مقدار ثابت
۰,۰۲۲	۲,۳۱۱	۰,۱۹۷	۰,۳۷۱	ایمن
۰,۰۱۹	۲,۳۷۵	۰,۲۰۶	۰,۳۵۱	اجتنابی
۰,۲۰۴	-۱,۲۷۶	-۰,۰۹۸	۰,۲۵۸	دوسوگرا
۰,۰۰۰	۴,۲۰۹	۰,۳۰۷	۰,۴۲۲	درونی
۰,۲۳۹	۱,۱۸۱	۰,۰۸۹	۰,۳۹۶	بیرونی

رگرسیون چندگانه بین مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته با جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین آن‌ها می‌باشد.

دقت در ضرایب رگرسیون نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته با سبک‌های دلبستگی ایمن و اجتنابی و نیز جهت‌گیری مذهبی درونی می‌باشد. از این بین همبستگی مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته با جهت‌گیری مذهبی درونی با ضریب ۱,۷۷۴ در رتبه اول، با سبک دلبستگی ایمن با ضریب ۰,۸۵۷ در جایگاه بعد و با سبک دلبستگی اجتنابی با ضریب ۰,۸۳۳ در جایگاه آخر است.

رگرسیون مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده بر اساس جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی

جدول ۱۱- رگرسیون مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده بر اساس جهت‌گیری مذهبی و

سبک‌های دلبستگی

سطح معنی‌داری	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	جمع مربعات	مدل
۰,۰۰۱	۴,۲۸۰	۱۸,۰۶۲	۵	۹۰,۳۱۱	رگرسیون
		۴,۲۲۰	۱۶۸	۷۰۸,۹۸۷	باقیمانده
			۱۷۳	۷۹۹,۲۹۸	کل

جدول ۱۲- ضرایب رگرسیون مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده بر اساس جهت‌گیری مذهبی و

سبک‌های دلبستگی

سطح معنی‌داری	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		Beta	خطای معیار	B	
۰,۰۱۳	۲,۵۰۶		۲,۰۶۸	۵,۱۸۲	مقدار ثابت
۰,۵۴۱	۰,۶۱۳	۰,۰۵۴	۰,۳۶۶	۰,۲۲۴	ایمن
۰,۳۲۵	۰,۹۸۷	۰,۰۸۸	۰,۳۴۶	۰,۳۴۱	اجتنابی
۰,۰۰۳	۳,۰۰۰	۰,۲۳۵	۰,۲۵۴	۰,۷۶۳	دوسوگرا
۰,۱۵۳	۱,۴۳۴	۰,۱۰۷	۰,۴۱۵	۰,۵۹۶	درونی
۰,۰۸۰	۱,۷۶۰	۰,۱۳۶	۰,۳۹۰	۰,۶۸۷	بیرونی

رگرسیون چندگانه بین مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده با جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین آن‌ها می‌باشد. دقت در ضرایب رگرسیون نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده با سبک دلبستگی دوسوگرا با ضریب ۰,۷۶۳ می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از تحقیق نشانگر تأیید فرضیه اول، یعنی وجود رابطه معنی‌دار بین جهت‌گیری مذهبی (به عنوان متغیر مستقل) و مکانیسم‌های دفاعی (به عنوان متغیر وابسته) می‌باشد.

در تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته همبستگی مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بدین معنا که در پژوهش وجود جهت‌گیری مذهبی بیرونی پیش‌بینی‌کننده مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته بوده است.

هرچند در مقایسه این دو متغیر پژوهش‌های زیادی صورت نگرفته است، لکن تنها پژوهش موجود در این زمینه که مربوط به تلاش ایمان‌زاد و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «تأثیر نگرش مذهبی و معنویت‌گرایی بر مکانیسم‌های دفاعی» می‌باشد نیز نتایجی مشابه با پژوهش حاضر داشته است. طبق نتایج آن پژوهش تمامی ۱۴ مؤلفه مکانیسم‌های دفاعی

با جهت‌گیری مذهبی دارای ارتباط منفی (معکوس) بودند؛ ولی این ارتباط فقط در خصوص دو مؤلفه «جابجایی» و «خیال‌بافی» معنی‌دار بود.

همان‌طور که در مبانی نظری پژوهش نیز گذشت جهت‌گیری مذهبی درونی در افرادی وجود دارد که دین را به‌عنوان فلسفه وحدت‌بخش زندگی خود انتخاب نموده‌اند و در حقیقت با دین زندگی می‌کنند. دین برای آنها وسیله‌ای برای کسب آرامش، موفقیت، موقعیت اجتماعی و... نیست؛ بلکه هدف اساسی زندگی است (لهسایی زاده و همکاران، ۱۳۸۵). طبق پژوهش‌های متعددی که به آن‌ها استناد گردید، جهت‌گیری مذهبی بیرونی که نگاه ابزاری به دین و دین‌داری دارد باعث افزایش تنش و اضطراب در فرد گشته (جان بزرگی، ۱۳۸۶)، موجبات استفاده بیشتر و غیرواقع‌بینانه‌تر فرد را از مکانیسم‌های دفاعی جهت غلبه بر اضطراب ادراک شده، فراهم می‌نماید. چنین فردی به دلیل اضطراب مضاعف و نیز سایر هیجانات ناخوشایندی که تجربه می‌کند بیش از افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی ناچار به استفاده از مکانیسم‌های دفاعی است. افزایش هیجانات ناخوشایند می‌تواند فرد را به استفاده از مکانیسم‌های رشدنیافته و روان‌آزرده سوق دهد. چنان‌که در پژوهش حاضر مشاهده شد جهت‌گیری مذهبی درونی با استفاده از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته همبستگی مثبت دارد که تأیید همان فرضیه است.

همچنین نتایج به‌دست آمده از تحقیق نشانگر تأیید فرضیه دوم، یعنی وجود رابطه معنی‌دار بین سبک‌های دلبستگی (به‌عنوان متغیر مستقل) و مکانیسم‌های دفاعی به‌عنوان متغیر وابسته نیز می‌باشد.

در تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد بین سبک دلبستگی اجتنابی و مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته همبستگی مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بدین معنا که افزایش در سبک دلبستگی اجتنابی پیش‌بینی‌کننده افزایش در استفاده از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته می‌باشد. طبیعتاً بالعکس آن یعنی افزایش استفاده از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته نیز می‌تواند بیانگر افزایش در سبک دلبستگی اجتنابی باشد.

همچنین بین سبک دلبستگی دوسوگرا هم با مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته و هم با مکانیسم‌های دفاعی روان‌آزرده رابطه معنی‌دار وجود دارد. این نیز بدین معناست که افزایش در سبک دلبستگی دوسوگرا پیش‌بینی‌کننده افزایش در هر دو نوع مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته و روان‌آزرده است. در اینجا نیز بالعکس این قضیه به همان شکل است؛

یعنی افزایش استفاده از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته و روان‌آزرده پیش‌بینی کننده افزایش در سبک دلبستگی دوسوگرا است.

پژوهش‌هایی که در این زمینه صورت گرفته‌اند نیز مؤید همین معنا هستند.

در پژوهشی که توسط نصیری، میکاییلی منیع و عیسی زادگان (۱۳۹۳) انجام گرفت، رابطه بین سبک‌های دلبستگی و سیستم‌های مغزی رفتاری با مکانیسم‌های دفاعی را در بین دانشجویان دانشگاه ارومیه در نیمسال تحصیلی ۹۴-۹۳ مورد مطالعه قرار گرفت که نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بین سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. سبک دلبستگی ایمن با مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته همبستگی مثبت و با مکانیسم‌های رشدنیافته و روان‌آزرده همبستگی منفی دارد. همچنین سبک دلبستگی اجتنابی با مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته همبستگی مثبت و با مکانیسم‌های رشدنیافته و روان‌آزرده همبستگی منفی دارد. همچنین سبک دلبستگی دوسوگرا با مکانیسم‌های روان‌آزرده همبستگی مثبت و با مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته و رشدنیافته همبستگی منفی دارد.

محمدی و امیری (۱۳۹۳) نیز رابطه سبک‌های دلبستگی با مکانیسم‌های دفاعی در دانش‌آموزان دبیرستان را مورد مطالعه قرار دادند که نتایج حاصل از آن پژوهش نیز نشان داد که بین سبک دلبستگی شخص و سبک دفاعی وی رابطه معنی‌دار وجود دارد. آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی ایمن بیشتر از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته استفاده می‌کنند و آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی ناایمن (دوسوگرا و اجتنابی) بیشتر از مکانیسم‌های رشدنیافته و روان‌آزرده استفاده می‌کنند.

در پژوهش دیگری غلامی زاده بهبهانی و مهری نژاد (۱۳۹۱) مکانیسم‌های دفاعی و سبک‌های دلبستگی در افراد معتاد و غیرمعتاد را بررسی و مقایسه کردند که نتایج به دست آمده نشان داد بین سبک‌های دلبستگی با مکانیسم‌های دفاعی رابطه وجود دارد.

همچنین عزیززی نژاد و همکاران (۱۳۸۶) نیز در پژوهشی با عنوان بررسی مقایسه‌ای سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی افراد مبتلا به وسواس فکری-عملی و افراد بهنجار نشان دادند که بین سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی رابطه معنی‌دار وجود دارد. در این پژوهش آزمودنی‌های دارای نمره بالا در سبک دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا به میزان کمتری از مکانیسم‌های دفاعی رشدنیافته استفاده می‌کردند. همچنین آزمودنی‌های

دارای نمره بالا در سبک دلبستگی دوسوگرا بیش از سایر آزمودنی‌ها از مکانیسم‌های دفاعی رشد‌نیافته استفاده می‌کردند.

بشارت، شریفی و ایروانی (۱۳۸۰) نیز رابطه سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی را مورد مطالعه قرار دادند که نتایج پژوهش نشان داد که آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی ایمن بیش از آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی نایمن (اجتنابی و دوسوگرا) از مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته استفاده کردند و آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی نایمن بیش از آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی ایمن از مکانیسم‌های رشد‌نیافته و روان‌آزرده استفاده کردند. در بین آنها نیز آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی نایمن دوسوگرا بیش از آزمودنی‌های دارای سبک دلبستگی اجتنابی از مکانیسم‌های دفاعی رشد‌نیافته و روان‌آزرده استفاده کردند.

همچنین بشارت (۱۳۹۱) نقش واسطه‌ای مکانیسم‌های دفاعی در رابطه بین سبک‌های دلبستگی و ناگویی هیجانی را مورد مطالعه قرار داد که مشخص شد مکانیسم‌های دفاعی در رابطه بین سبک‌های دلبستگی و ناگویی هیجانی تأثیر واسطه‌ای دارد. بدین معنی که سبک‌های دلبستگی ایمن و نایمن از طریق مکانیسم‌های دفاعی رشدیافته، رشد‌نیافته و روان‌آزرده در دو جهت متضاد تغییرات مربوط به ناگویی هیجانی را پیش‌بینی می‌کند. همان‌طور که گذشت کاهش اضطراب یکی از کنش‌های سبک دلبستگی ایمن است. دلبستگی ایمن با کمک دو مشخصه اعتماد به خود و اعتماد به دیگران این امکان را در اختیار فرد ایمن قرار می‌دهد تا در موقعیت‌های تنیدگی‌زا و روابط اجتماعی از مکانیسم‌های رشدیافته‌تر استفاده کند. در مقابل سبک‌های اجتنابی و دوسوگرا تنیدگی و نگرانی فزاینده‌ای را به فرد تحمیل می‌کنند و او را به استفاده از شیوه‌های دفاعی ناکارآمد و ادا می‌سازند (فینی و کرک پاتریک، ۱۹۹۶) حلقه واسطه بین سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی در اینجا نیز اضطراب و سایر هیجانات ناخوشایند است. افزایش اضطراب نیاز به کنترل آن را تشدید می‌کند و انسان را به استفاده از راهکارهای گوناگون برای رفع این رنج و الم وامی‌دارد. بالطبع جزء اولین راهکارهایی که توسط سطح ناهشیار روان انسان استفاده می‌گردد مکانیسم‌های دفاعی است. تشدید اضطراب موجب تشدید در استفاده از آنها می‌گردد و نیاز به استفاده از اشکال متنوع‌تری از آن را ضروری‌تر می‌نماید. نهایتاً افزایش اضطراب ناشی از سبک دلبستگی نایمن (اجتنابی و دوسوگرا) منجر به استفاده از مکانیسم‌های دفاعی

رشد نیافته و روان‌آزرده می‌گردد. همان‌گونه که یکی از فرضیات پژوهش بر آن قرار گرفت و انجام پژوهش بر روی جامعه نمونه آن را تأیید نمود.

نتایج به دست آمده از تحقیق نشانگر تأیید فرضیه سوم، یعنی وجود رابطه معنی‌دار بین دو متغیر مستقل تحقیق یعنی جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی نیز می‌باشد. در تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد بین سبک دلبستگی ایمن با جهت‌گیری مذهبی بیرونی و نیز بین سبک دلبستگی دوسوگرا با جهت‌گیری مذهبی بیرونی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بدین معنی که آزمودنی‌های با سبک دلبستگی ایمن بیشتر، جهت‌گیری مذهبی‌شان نیز بیرونی‌تر بود. همچنین افرادی که در سبک دلبستگی دوسوگرا نمره بالاتری داشتند، نمره‌شان در جهت‌گیری مذهبی بیرونی نیز بالاتر بود.

در پژوهشی که خوانین‌زاده و همکاران (۱۳۸۴) با عنوان مقایسه سبک دلبستگی دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی انجام دادند، تحلیل نتایج نشان داد دلبستگی ایمن در دانشجویانی که دارای جهت‌گیری مذهبی درونی هستند بیش از دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی بیرونی است به نحوی که دلبستگی ایمن به طور مستقیم و معنادار قدرت پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی را دارا می‌باشد. سبک دلبستگی دوسوگرا در افراد با جهت‌گیری مذهبی بیرونی به طور معناداری بیش از گروهی است که جهت‌گیری مذهبی درونی دارند؛ اما از لحاظ دلبستگی اجتنابی بین دو گروه مورد مقایسه تفاوت معناداری مشاهده نشد.

همان‌گونه که گذشت به اعتقاد برخی روان‌شناسان بسیاری از جنبه‌های اعتقاد و تجربه مذهبی به ویژه آنهایی که مربوط به ارتباطات درک شده با خدا یا سایر تصویرهای فوق طبیعی هستند (حداقل قسمتی از آن)، عملکرد فرایندهای دلبستگی روان‌شناختی را منعکس می‌کنند. خدا همه خصوصیات تعریف‌کننده تصویر دلبستگی را که افراد برای دستیابی به پایگاهی ایمن بخش و پناهگاهی امن به او روی می‌آورند به منصفه ظهور می‌رساند (کرک پاتریک، ۱۹۹۹م). افراد در زمان بروز بحران خدا را به عنوان پناهگاهی مطمئن (کرک پاتریک، ۱۹۹۹م؛ کلینز و فینی، ۲۰۰۰م، به نقل از کرک پاتریک و روات، ۲۰۰۲م) و همچنین پایگاه امن جهت جستجوگری در محیط (اینسورت و همکاران، ۱۹۸۷م؛ بالبی، ۱۹۸۸م؛ کرک پاتریک، ۱۹۹۹م؛ به نقل از روات و کرک پاتریک، ۲۰۰۲م) می‌دانند. شخص مذهبی با این ایمان پیش می‌رود که وقتی خطری او را تهدید می‌کند خداوند برای محافظت و تسلی دادن در

دسترس خواهد بود. در دیگر مواقع دانش محض از وجود خدا و قابل دسترس بودنش به او اجازه می‌دهد که به مسائل و مشکلات روزانه زندگی با اطمینان نزدیک شود (خوانین‌زاده و همکاران، ۱۳۸۴). بدین ترتیب مشخص می‌شود که نوع جهت‌گیری مذهبی افراد (درونی و بیرونی بودن) نسبت به سبک دلبستگی آن‌ها (ایمن، اجتنابی و دوسوگرا) خالی از تأثیر و اثر نیست. تصویر خدا می‌تواند جایگزین نگاره دلبستگی گردد و حتی سبک دلبستگی فرد را تغییر دهد. همچنین ناایمن بودن سبک دلبستگی فرد می‌تواند موجب عدم اعتماد به خدا و استفاده سودمدارانه از مذهب گردد. چنان‌که از نتایج پژوهش مشخص می‌گردد جهت‌گیری مذهبی بیرونی با سبک دلبستگی دوسوگرا رابطه معنی‌دار دارد. این فرضیه با مبانی فعلی و پژوهش‌هایی نیز که تاکنون صورت گرفته است سازگار است؛ اما نتیجه دیگر پژوهش یعنی همبستگی سبک دلبستگی ایمن با جهت‌گیری مذهبی بیرونی نیاز به تأمل را ضروری می‌نماید. فرضیه‌هایی که می‌توان در این زمینه مطرح ساخت چنین است:

اولین دلیل چنین نتیجه‌ای ممکن است مربوط به نوع پرسشنامه مورد استفاده باشد که علی‌رغم ترجمه، بومی‌سازی و هنجاریابی در داخل کشور، همچنان ممکن است در بخشی از جامعه گویا، شفاف و نمایانگر نوع جهت‌گیری مذهبی افراد نباشد. همچنین از آنجایی که جامعه آماری مورد مطالعه این پژوهش طلاب سطح دو حوزه علمیه قم هستند ممکن است برداشت عوامانه و عرفی مورد نظر این ابزار را فراهم نسازد. توضیح اینکه: با توجه به اشتغال دائمی طلاب حوزه علمیه به مطالعه، تحقیق، تفکر و تفقه در دین و متون مقدس دینی این امکان وجود دارد که برداشت هرکدام از ایشان از دین و مذهب با برداشت رایج موجود در متن جامعه متفاوت باشد. به عبارت دیگر مواجهه با متون درجه یک دینی می‌تواند ذهنیتی متفاوت با ذهنیت آحاد افراد غیرمتخصص برای ایشان بسازد. ممکن است طبق برداشت‌های گوناگون از برخی آیات یا روایات توجه ایشان به کارکرد دین و تدین بیشتر از ماهیت اساسی خود دین باشد. مثلاً طبق برخی از متون دین را معادل با اخلاق یا مکارم اخلاقی بدانند و مهم‌ترین رسالت دین را به ارمغان آوردن آرامش و نشاط و اخلاقی و معنوی زیستن و... بدانند. یا معنا بخشی دین به زندگی را دستاورد مهم دین بدانند. مشخصاً چنین برداشتی نمی‌تواند جهت‌گیری مذهبی بیرونی تلقی گردد، هرچند با برخی گویه‌های بیرونی آزمون جهت‌گیری مذهبی هم‌پوشی داشته باشد. ممکن است لازم باشد تأمل و دقت بیشتری در مفهوم جهت‌گیری مذهبی بیرونی اعمال شود و همان‌گونه که عده‌ای آن را به

جهت‌گیری مذهبی بیرونی اجتماعی و جهت‌گیری مذهبی بیرونی فردی تقسیم کرده‌اند، بین نگاه کارکردی به دین و دین‌داری سودمدارانه و منفعت طلبانه تفاوت قائل شد. هرچند در این زمینه نیاز به پژوهش و نظریه‌پردازی بسیار است.

از مجموع نتیجه بررسی فرضیه‌های فرعی پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه اصلی پژوهش یعنی رابطه معنی‌دار بین جهت‌گیری مذهبی و سبک‌های دلبستگی با مکانیسم‌های دفاعی نیز تأیید می‌گردد. این رابطه مثبت و مستقیم است و این‌طور تفسیر می‌شود که با تغییر در متغیرهای مستقل پژوهش، متغیر وابسته پژوهش نیز در همان جهت تغییر می‌یابد. در صورت افزایش آن‌ها افزایش و در صورت کاهش آن‌ها کاهش می‌یابد.

با توجه به اینکه جامعه آماری این پژوهش، طلاب سطح دو حوزه علمیه قم بودند، در تعمیم دادن نتایج به غیر این جامعه آماری لازم است احتیاط صورت گیرد. همچنین با توجه به غیربومی بودن ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش و محدودیت‌هایی که ترجمه و هنجاریابی تست به همراه دارد، استنتاج از پژوهش، سختی‌ها و مشکلاتی را به همراه خواهد داشت. هرچند ما کاملاً به تست و پرسشنامه‌های ترجمه و هنجاریابی شده متعهد ماندیم، با این حال به نظر می‌رسد آزمودنی ایرانی در برداشت صحیح مفاهیم مورد نظر پرسشنامه و نیز تطبیق آن با خلیات، شخصیت و زندگی خویش با مشکلاتی مواجه می‌گردد. همچنین موضوعات زیر برای تحقیق و پژوهش بیشتر پیشنهاد می‌گردد:

۱. ساخت و اعتباریابی پرسشنامه بومی جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی بر اساس مبانی و مفاهیم دین اسلام و خصوصیات جامعه ایرانی.

۲. نظریه‌پردازی و پژوهش در توسعه مفاهیم جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی.

۳. ساخت و اعتباریابی مقیاس‌های بومی سبک‌های دلبستگی و مکانیسم‌های دفاعی بر اساس خصوصیات فرهنگ اسلامی-ایرانی.

منابع

- بشارت، محمدعلی (۱۳۷۹)، **ساخت و هنجاریابی مقیاس دلبستگی بزرگسال**، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران (گزارش طرح پژوهشی).
- بشارت، محمدعلی (۱۳۹۱)، «نقش واسطه‌ای مکانیسم‌های دفاعی در رابطه بین سبک‌های دلبستگی و ناگویی هیجانی»، **مجله روان‌شناسی کاربردی**، شماره ۲۱، ص ۷-۲۲.
- جان بزرگی، مسعود (۱۳۷۷)، «بررسی اثربخشی روان‌درمان‌گری با و بدون جهت‌گیری مذهبی اسلامی بر

- اضطراب و تنیدگی»، **مجله روان‌شناسی**، سال دوم، شماره ۸.
- جان بزرگی، مسعود (۱۳۸۶)، «جهت‌گیری مذهبی و سلامت روان»، **مجله پژوهش در پزشکی (مجله پژوهشی دانشکده پزشکی) دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی**، دوره سی و یکم، شماره ۴، ص ۳۴۵-۳۵۰.
 - حیدری نسب، لیلا (۱۳۸۵)، **مقایسه مکانیسم‌های دفاعی در نمونه‌های بالینی و غیربالینی بر اساس هنجاریابی و یافته‌های مبتنی بر روان‌سنجی پرسشنامه ایرانی سبک‌های دفاعی (DSQ)**، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
 - خوانین زاده، مرجان؛ اژه‌ای، جواد و مظاهری، محمدعلی (۱۳۸۴)، «مقایسه سبک دلبستگی دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی»، **مجله روان‌شناسی**، شماره ۳۵، ص ۲۲۷-۲۴۷.
 - فتحی آشتیانی، علی (۱۳۹۲)، **آزمون‌های روان‌شناختی**، چاپ یازدهم، تهران: بعثت.
 - فروید، زیگموند (۱۹۲۳ م)، **ایگو و اید**، ترجمه امین پاشا صمدیان (۱۳۸۴)، چاپ اول، تهران: پندار تابان.
 - کاپلان و سادوک، بنجامین (۱۳۸۷)، **خلاصه روان‌پزشکی: علوم رفتاری- روان‌پزشکی بالینی**، ترجمه نصرت‌الله پور افکاری، تهران: آینده سازان.
 - کرین، ویلیام. سی (۱۳۸۴)، **پیشگامان روان‌شناسی رشد**، ترجمه فرید فدایی، چاپ یازدهم، تهران: اطلاعات.
 - لهسایی زاده، عبدالعلی؛ آذرگون، زهره و مرادی، گلرمد (۱۳۸۵)، «بررسی جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی مهاجران بر اساس مدل آلپورت و راس: نمونه مورد مطالعه قصرشیرین»، **مجله علوم اجتماعی**، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، بهار و تابستان ۸۵، ص ۱۴۹-۱۶۹.
 - Ainsworth, M. D. S. (1985), Attachment across the life span. **Bull NY Acad Me**, 61, 792-812.
 - ———, M. D. S., & Bowlby, J. (1991), An ethiological approach to personality development. **American Psychologist**, 46, 333-341.
 - ———, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978), **Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation**. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
 - Allport, G. W. (1950), **The Individual and his religion**. New York, Macmillan.
 - Allport, G. W. & Ross, J. M. (1967), Personal religious orientation and prejudice. **Journal of Personal and Social Psychology**, 1, 80-90.
 - Bowlby, J. (1969), **Attachment and loss: Vol. I. Attachment**. New York: Basic Books.
 - ———, J. (1973), **Attachment and loss: separation**. New York: Basic Books.
 - ———, J. (1980), **Attachment and loss: sadness and depression**. New York: Basic Books.
 - Feeney, J. A. (1996), Attachment, care giving and marital satisfaction. **Personal Relationships**, 3, 401-416.
 - Hazan, C., & Shaver, P. (1987), Romantic love conceptualized as an attachment process. **Journal of Personality and Social Psychology**, 42, 511-542.

- –Kirkpatrick, L. A. (1999), **Attachment and religious representations and behavior**. Retrieved from <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1999-02469-035>
- –Rowatt, W. C., & Kirkpatrick, L. A. (2002), Two Dimensions of attachment to God and their relation to affect and personality constructs. **Scientific study of Religion**, 41, 637–651.

